

15. Held J. R. Clusters as an Economic Development Tool: Beyond the Pitfalls / J. R. Held // Economic Development Quarterly. – 1996. – Vol. 10. – No. 3. – P. 249-261.
16. Motoyama Y. What Was New About the Cluster Theory? / Y. Motoyama // Economic Development Quarterly. – 2008. – Vol. 22. – No. 4. – P. 353-363.

Дудко О.С.

УДК 338

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ВИВЧЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ ПЕРЕВАГ В КОНТЕКСТІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ

Досягнення конкурентоспроможної економіки України на зовнішніх ринках як одне з головних завдань соціально-економічної політики держави закріплено програмами уряду, посланнями Президента України, стратегією економічного і соціального розвитку України «Шляхом Європейської інтеграції» на 2004–2015 роки [20]. Комплексне поняття «конкурентоспроможність» передбачає наявність таких галузей, які забезпечать Україні переваги в торгівлі з іншими країнами. Отже, дослідження сучасного стану конкурентоспроможності української економіки, окремих аспекти її загального розвитку, шляхів підвищення конкурентоспроможності, а також напрямів реалізації України на світовому ринку є темою *актуальною*, але такою, де ще не було визначено ролі, місця, значення феномену порівняльних переваг в контексті конкурентоспроможності країни з врахуванням розвитку стратегічних та пріоритетних галузей економіки України.

Об'єкт дослідження - порівняльні переваги в контексті конкурентоспроможності країни, *предмет дослідження* – визначення основних теоретико-методологічних підходів до вивчення порівняльних переваг в контексті конкурентоспроможності країни.

Концептуальні основи конкурентоспроможності країни, її порівняльних переваг зазначені в роботах Я. Базилюка, О. Гаврилук, Дж. Сакса, Ф. Ларрена, М. Портера, Хамел Г. та інш. Проблеми конкурентоспроможності країни на зовнішніх ринках розглянуті в працях Б. Губського, В. Геєця, Я. Жаліло, О. Румянцева, В. Черевана та інш. Однак ще не було ґрунтовно досліджено проблематику розвитку стратегічних та пріоритетних галузей економіки країни у їхньому зв'язку з порівняльними перевагами у країні.

Метою дослідження є виокремлення основних теоретико-методологічних підходів до вивчення порівняльних переваг в контексті конкурентоспроможності країни. Завданням дослідження є аналіз і узагальнення таких підходів, а також дослідження підходів до порівняльних економічних переваги України і тактики підвищення конкурентоспроможності країни в розрізі торгівлі, забезпеченої пріоритетними й стратегічними галузями та секторами економіки, що має стимулювати активний платіжний баланс України.

У західній економічній літературі поширене «універсальне» трактування конкурентоспроможності як здатності країни чи фірми розробляти та виготовляти товари і послуги вищої якості або за цінами, значно нижчими порівняно з конкурентами. У розгорнутому вигляді такий підхід представлено в щорічних дослідженнях Світового економічного форуму. Активними прихильниками такого підходу є американські економісти М. Бейлі та М. Слейтер, В. Еварайм, Дж. Сакс, які вказують на прямий зв'язок між конкурентоспроможністю країни та високим рівнем життя її громадян. Зокрема, американські науковці М. Бейлі та М. Слейтер під конкурентоспроможністю економіки країни розуміють в першу чергу більшу продуктивність праці в одній країні в порівнянні з іншими, на їхній погляд, «продуктивність – це найважливіше, тому що вона зумовлює блага, які країна виробляє у вигляді товарів та послуг, що, в свою чергу, чим більша продуктивність праці – тим вище рівень життя в країні» [30, с. 3-4]: американський вчений В. Еварайм пише, що «конкурентоспроможність є більш динамічним поняттям, ніж перевага, і демонструє рівень розвитку ринкової економіки, конкурентоспроможність економіки – це є вираженням рівня її економічного зростання і розвитку» [28]; Дж. Сакс вважає, що «конкурентоспроможність національної економіки визначається наявністю в країні здорового ринку, чинників виробництва та інших характеристик, які формують потенціал для досягнення стабільного економічного середовища. Зростання здорової економіки має бути підкріплене зростанням ділової активності, кероване законом та стабільно працюючими ринками» [18], вчений також розглядає конкурентоспроможність як передумову та інструмент сталого економічного розвитку країни [18.]. Отже, підвищення конкурентоспроможності країни зумовлює підвищення рівня життя її громадян.

Роблячи стислий огляд концептуальних закордонних підходів до загального визначення поняття конкурентоспроможності, український науковець Г. Чупик зазначає, що конкурентоспроможність у широкому розумінні означає здатність певного об'єкта перемагати в конкурентній боротьбі. Він також окремо виділяє вузьке значення поняття «конкурентоспроможність»: 1) конкурентоспроможність товару (послуги) – це здатність товару (послуги) завдяки його властивостям, які є перевагами порівняно з аналогічними властивостями інших товарів (послуг), перемагати у ринковій боротьбі; 2) конкурентоспроможність підприємства – це потенційна змога досягати конкурентних переваг підприємством у суперництві з іншими суб'єктами господарювання; 3) конкурентоспроможність країни – це наявність кращих умов стабільного економічного зростання країни порівняно з іншими країнами [26] Таким чином, конкурентоспроможність є збірним економічним поняттям, яке характеризує предмет чи явище з огляду на притаманні йому властивості в порівнянні з іншими, що дає змогу отримувати певну вигоду від цих наявних властивостей.

Загалом, у світовій науці виділяють такі основні погляди на стратегію досягнення високої конкурентоспроможності на міжнародних ринках: стратегія конкурентної боротьби за М. Портером [14], конкуренція за майбутнє Г. Хамела і К. Прахалада [22], конкурентні дисципліни Трейсі і Вірсеми [31], екосистема Мура, а також правила гри в бізнес Бранденбургера і Нейлбаффа [4] та інші.

В Україні окремі питання визначення поняття конкурентоспроможності висвітлювали такі вчені, як Я. Базилюк [1], А. Гаврилюк А. [17], В. Геєць [20], Б. Губський [6], Я. Жаліло [9], О. Румянцев [17], О. Чепурна [24], В. Черевань [25] та ін. Ці вчені особливу увагу приділяють дослідженню загальної конкурентоспроможності економіки України за всіма мікро- та макропоказниками її розвитку. Погляди даних вчених збігаються у питанні визначення конкурентоспроможності реальними та потенційними можливостями країни в існуючих умовах проектувати, виготовляти та збувати товари, які за цінними і якісними характеристиками будуть привабливими не лише для вітчизняних, але й для іноземних споживачів.

Автори української економічної енциклопедії визначають конкурентоспроможність країни як «здатність економіки однієї держави конкурувати з економіками інших держав за рівнем ефективного використання національних ресурсів, підвищення продуктивності народного господарства й забезпечення на цій основі високого та постійного зростаючого рівня життя населення» [8]. Такий схожий підхід до поняття «конкурентоспроможність» передбачає, що, за Т. Харченко, «конкурентоспроможність – це зумовлене економічними, соціальними та політичними чинниками становище країни або окремого товаровиробника на внутрішньому та зовнішньому ринках [23], та, у відповідності з поглядом О. Белейченко, «конкурентоспроможність національної економіки є результатом взаємодії всіх суб'єктів економічних відносин у країні, формується в органічному поєднанні реалізації інтересів суб'єктів різних рівнів під впливом таких чинників, як товар, підприємства, галузі (кластер), економіка в цілому і залежить від того, наскільки інтегрованими є орієнтири підвищення ефективності використання суспільних ресурсів на цих рівнях» [2, с. 28]. Реалізація конкурентоспроможності країни має втілитися у конкретних конкурентних перевагах, які зміцнюватимуть позиції країни на зовнішніх ринках. Представники владних структур України наразі виголошують, що на даному етапі розвитку України такими перевагами мають стати інноваційні моделі розвитку галузей економіки України, освоєння механізмів енергозбереження та структурної політики, подолання нагромаджених за роки реформ відтворювальних деформацій і т.д.. Однак слід визнати, що українська економіка у 2012 році залишається орієнтованою на пріоритетне обслуговування зовнішнього попиту експортом продукції проміжного споживання з низькою доданою вартістю, що робить українську економіку надто вразливою, залежною від світової економічної кон'юнктури і практично виключає можливість стійкого зростання.

Стимулом для нарощення конкурентного потенціалу української продукції на зовнішніх ринках стане досягнення її реалізації на внутрішньому ринку в максимально можливих об'ємах за умов вільної конкуренції. Це зумовить налагодження в Україні виробництва конкурентоспроможної продукції, яка зможе конкурувати з іноземними товарами не лише на внутрішньому українському ринку, але й на міжнародних ринках. Конкурентоспроможні продукти – це результат функціонування конкурентоспроможного підприємства, яке здатне їх створити, виготовити й забезпечити необхідний рівень споживання в замовників. Як підкреслює Ю. Богдан, при цьому важливим є наявний потенціал, уміння його ефективно використовувати та розвивати, а також розуміння того, що конкурентоспроможність підприємств залежить від їх внутрішнього стану та зовнішнього становища [3, с. 15]. Тож під час визначення конкурентоспроможності продукції тієї чи іншої галузі української економіки треба враховувати три фактори: 1) потенціал галузі (те, що ще може бути використане в разі створення необхідних для цього умов); 2) наявний внутрішній стан даної галузі; 3) зовнішнє середовище, де продукція буде реалізовуватись.

Конкурентоспроможність країни залежить від того, наскільки галузі її економіки здібні до оновлення і модернізації. Як зазначає Р. Грант, аналізуючи теорію Портера, компаніям наразі вигідно мати сильних суперників на внутрішньому ринку, «агресивних» вітчизняних постачальників і вимогливих вітчизняних споживачів [29] – це змушує виробників оптимізувати бізнес, удосконалювати товар, і таким чином ставати більш конкурентоспроможними. Щоправда, розвитку бізнесу в Україні перешкоджає ціла низка факторів, таких, як корупція, нестабільна фінансова система, низькій рівень життя та низькі зарплати населення, яке є споживачем на внутрішньому ринку, і т.д. Тому, як зазначає Я. Жаліло, стратегічним завданням для українських державних діячів, особливо у зв'язку з фінансово-економічною кризою 2008-2009 років, є зміцнення стабільності банківської системи, поліпшення сальдо торговельного балансу, активізація інвестиційних та інноваційних процесів, вирішення інфляційної проблеми і т.д. [21].

Ринкові можливості країни у великій мірі визначають її стратегію на зовнішніх ринках. Дійсно, провладні політики та чиновники не можуть обрати стратегію розвитку, що відповідає положенню країни у міжнародному поділі праці, без попередньої оцінки всіх можливостей галузей країни, а також темпів росту та потенційної прибутковості, котру кожна з них забезпечує. В залежності від умов розвитку кожної з галузей економіки країни порівняльні переваги кожної з галузей можуть бути як багатобічними, так і безперспективними, змінюючись від дуже привабливих до таких, що майже не представляють інтересу для країни. Порівняльні переваги, що лежать в основі конкурентоспроможності країни чи фірми, визначаються наявністю та використанням факторів виробництва, таких як трудові, сировинні ресурси, капітал,

інфраструктура і т. ін. Д. Девіс та Д. Вейнстан звертають увагу на те, що часто порівняльні переваги, що наявні в країні, є наслідком її спеціалізації [27].

Відповідно до теорії порівняльних переваг Д. Рікардо, країни повинні спеціалізуватися на виробництві тих товарів, альтернативна ціна яких нижча, тобто які вони можуть продукувати з відносно нижчими витратами порівняно з іншими країнами. У цьому випадку торгівля буде взаємовигідною для обох країн, незалежно від того, чи є виробництво в одній з них абсолютно ефективнішим, ніж в іншій. Порівняльні переваги економіки країни базуються на конкурентних перевагах її галузевих комплексів в порівнянні з галузевими комплексами країн-конкурентів. Стимулювання розвитку галузевих комплексів (галузей) економіки країни відбувається завдяки державній підтримці тих галузей, які представниками влади країни визначають пріоритетними та стратегічними.

За загальноприйнятою науковою класифікацією, економіки країн мають такі основні галузеві комплекси: 1) технологічно-інноваційний комплекс; 2) промисловий комплекс (включає в себе паливно-енергетичний та металургійний комплекси); 3) машинобудівний комплекс; 4) хімічно-промисловий комплекс; 5) аграрно-промисловий комплекс; 6) транспортний комплекс; 7) воєнно-промисловий комплекс.

Пріоритетна галузь економіки – це така частина галузевого комплексу, розвиток якої є головним, першочерговим у певний момент часу, в тлумачному словнику знаходимо наступне визначення: «Пріоритет – першість, переважне, провідне значення кого-, чого-небудь, перевага над кимось, чимось» [11, с. 761]. Пріоритетні галузі визначаються в Україні представниками влади кожного року під час перерозподілу Державного бюджету країни, кошти з якого спрямовуються на повне чи часткове фінансування цих галузей, а також на дотації, преференції певним галузям української економіки. Акцентування уваги представників влади на якихось галузевих комплексах економіки через розробку та впровадження для розвитку цих комплексів (або окремих підсистем цих комплексів) особливих пільгових умов свідчить про те, що ці галузі вважаються в країні пріоритетними.

Наприклад, за проектом Закону України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» урядом Міністерству оборони України передбачено фінансування, яке можна охарактеризувати як найсприятливіше з усіх, що здійснювалося у попередні роки. У 2012 році на військові потреби з держбюджету України буде спрямовано 17 402 200 гривень, або 1,2% ВВП України. Порівняно з 2011 роком, фінансування Міноборони в 2012 році збільшено на 3 713 000 гривень (або на 27,1%). З цих грошей планується розпочати фінансування розвитку озброєння та військової техніки – на це виділено 2 867 200 гривень, зокрема, передбачається призначення грошей на випуск літака Ан-70, створення багатофункціонального ракетного комплексу «Сапсан» (196 млн. грн., у 2011 році на його розробку було виділено в десять разів менше – 19,5 млн. грн.), будівництво українського корабля класу «корвет» (433,6 млн. гривень, в 2011 році на це було виділено 85 млн. гривень), також планується спрямувати кошти на виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт у воєнно-промисловому комплексі України, розвиток якого є пріоритетним в Україні у 2012 році.

Також 30.12.2011 Президент України підписав Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України відносно підтримки сільськогосподарських товаровиробників», що передбачає суттєве дотування виробників молока. У Законі сказано, що з 1 січня 2012 року до 1 січня 2015 року переробне підприємство повинне перераховувати ПДВ до спеціального фонду держбюджету і на спеціальний рахунок, відкритий їм в органі Держказначейства, в розмірі: в 2012 році - 30% в спецфонд держбюджету, 70% - на спецрахунок; у 2013 році - 40% і 60% відповідно; у 2014 році - 50% і 50% відповідно. Згідно із законом, порядок використання сум ПДВ, сплачених переробними підприємствами в спецфонд держбюджету, встановлює уряд, але сума ПДВ, перерахована на спецрахунок, використовується виключно для виплати сільгосптоваровиробникам України компенсації за продані ними молоко і м'ясо [7]. Суттєво фінансуючи з бюджету м'ясо-молочну галузь в аграрно-промисловому комплексі, Президент України також визначає її як пріоритетну.

Також протягом останніх чотирьох років одним з пріоритетних галузевих комплексів був транспортний комплекс, який також включає в себе туристичну галузь. Сумарно станом на 2012 рік витрати з центрального та місцевого бюджету України на будівництво доріг, аеропортів, стадіонів, загалом туристичної інфраструктури, а також на інформаційне забезпечення проведення чемпіонату з футболу «Євро-2012» склали близько 100 мільярдів гривень – при тому, що спочатку українська влада розраховувала, що чемпіонат потребуватиме вкладень трохи більше, ніж у 2 мільярди гривень [16]. Отже, наразі українська влада вважає розвиток транспортного галузевого комплексу, туристичної галузі України пріоритетними.

Стратегічна галузь економіки – така частина галузевого комплексу, функціонування якої протягом більше ніж 5 років забезпечує сумарні доходи до бюджетів центрального та місцевого рівня не нижче 30%, і має забезпечувати не менше не менше 30% ВВП країни. «Стратегія» трактується як «спосіб дій, лінія поведінки; мистецтво керівництва, яке має визначити головний напрям дій, вчинків» [12, с. 417], тобто, особливості функціонування стратегічної галузі визначають особливості розвитку країни.

Наприклад, гірничо-металургійний комплекс продовжує залишатися в Україні локомотивом економічної системи, забезпечуючи близько 30% від номінального обсягу ВВП країни, 40% від валютних надходжень та 15% робочих місць. Частка металургії у ВВП України наразі складає близько 38%, у промисловому виробництві – 27,3%, експорті – 34,2%, частка металургії в податкових платежах у всі рівні бюджетів становить 38% [19]. Машинобудування також є однією зі стратегічних галузей України, яка забезпечує близько 30% від номінального обсягу ВВП. За останні п'ять років науковці відмічають певне

зниження інноваційної активності підприємств машинобудування, що негативно впливає на конкурентоспроможність товарів галузі [19].

На сьогодні існує необхідність виокремити потенціал пріоритетних та стратегічних галузей економіки України, однак такий аналіз потребує особливого фахового структурно-функціонального аналізу кожної з даних галузей задля вироблення рекомендацій щодо посилення порівняльних переваг таких галузей на міжнародному ринку праці.

Фінансово-промислові групи України, які наразі мають важелі впливу на владу, а також політики та чиновники, що знаходяться при владі, визначають реальні пріоритети економічного співробітництва між Україною та її торговельними партнерами, сприяють реалізації взаємовигідних проектів за обраними напрямками за допомогою використання адекватних шляхів, методів, важелів. Від успішності здійснення таких шляхів, методів та важелів впливу безпосередньо залежить успішність реалізації конкретних економічних та соціальних проектів. Під час формування пріоритетів економічного співробітництва між Україною та країнами торговельними-партнерами в першу чергу з'ясовуються вигідні напрямки економічного співробітництва, і, виходячи з них, надалі визначаються переважні з них, тобто такі, що мають першочергове значення. Як зазначають дослідники А. Гальчинський та П. Єщенко, «економічна політика лише тоді стане могутнім чинником прогресу, якщо спиратиметься на реальні, а не деформовані причинно-наслідкові зв'язки, враховуватиме інтереси всіх господарюючих суб'єктів, визначатиме реальні цілі, напрями, пріоритети економічного розвитку, використовуватиме адекватні їм шляхи, методи та важелі» [5, с. 35].

Однак здійсненню об'єктивної політики розвитку галузевих комплексів України перешкоджає низка факторів, серед яких: низька конкурентоспроможність більшості готових виробів; повільний перехід на випуск нових товарів; відставання якості промислової продукції від світових аналогів; невідповідність продукції світовим стандартам; висока собівартість багатьох товарів. Цей список не є вичерпним. Важливим є те, що наразі Україна дотує підприємства (металургійні, хімічні, виробництво зброї і т.д.), які не орієнтовані на модернізацію. Такі підприємства належать українським бізнесменам, які мають важелі впливу на представників влади. Непоодинокими є випадки, коли українські чиновники, які мають в розпорядженні державну владу та контролюють державні фінансові потоки, направляють державні кошти на власні бізнес-проекти, які не є прогресивними, а створюються лише для того, аби мати можливість привласнювати гроші через тіньові схеми.

Використання Україною своїх економічних пріоритетів неможливе без активізації інноваційних та інвестиційних процесів. Здатність суб'єктів господарювання та державних органів влади визначати напрями інноваційного розвитку і залучати необхідні для такого розвитку інвестиції є визначальною складовою успіху суб'єкта господарювання та території, на якій він розташований. Стратегія розвитку інноваційної та інвестиційної діяльності забезпечує стабільне економічне зростання, збалансованість соціального розвитку, зростання добробуту населення території [15].

Значна диференціація природних умов, відмінності у рівні розвитку виробництв і їх спрямованості, різні соціальні умови вимагають різних підходів до розробки стратегії та визначення пріоритетних напрямків розвитку території. Все це цілком стосується умов життя промислового міста, особливо великого міста з районним поділом. Тому особливої актуальності набуває активізація інноваційно-інвестиційних процесів на рівні підприємств як складових економічного життя адміністративно-територіальних одиниць (районів), та районів як складових частин міста [10]. Наразі в Україні необхідне створення умов для розвитку інноваційно-інвестиційних процесів, пошуку резервів для впровадження нових проектів як основи програм соціально-економічного розвитку промислового міста.

Оптимізація виробництва в пріоритетних та стратегічних галузях економіки країни підвищує її конкурентоспроможність, адже зумовлює таку спеціалізацію країни на товарах та послугах цих галузей, що надає змогу виробляти їх за відносно нижчими витратами.

Джерела та література:

1. Базилук Я. Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення / Я. Б. Базилук; Ін-т стратегічних досліджень. – К. : НІСД, 2002. – 132 с.
2. Белейченко О. Г. Теоретико-методологічні основи конкурентоспроможності національної економіки / О. Г. Белейченко // Актуальні проблеми економіки. – К. : Нац. академія управління, 2009. – № 11. – 296 с.
3. Богдан Ю. М. Досягнення конкурентоспроможності як інструмент активізації інноваційних процесів / Ю. М. Богдан // Держава і регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – Запоріжжя : Класичний приватний ун-т, 2010. – № 3. – С. 212.
4. Бойетт Дж. Г. Путеводитель по царству мудрости. Лучшие идеи крупнейших предпринимателей / Дж. Г. Бойетт, Дж. Т. Бойетт; пер. с англ. Б. С. Пинскер. – М. : Олимп-Бизнес, 2004. – 354 с.
5. Гальчинський А. С. Економічна теорія : підруч. / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко. – К. : Вища шк., 2007. – 503 с.
6. Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі / Б. В. Губський. – К. : Наукова думка, 1997. – 148 с.

7. Держава дотуватиме виробництво молока : [Електронний ресурс] // Українські новини. – Режим доступу : <http://ura.dn.ua/30.12.2011/119798.html>.
8. Економічна енциклопедія : в 3-х т. / відп. ред. С. В. Мочерний. – К. : Академія, 2000. – Т. 1. – 864 с.
9. Жаліло Я. А. До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку / Я. А. Жаліло // Стратегічна панорама. – 2004. – № 3. – С. 99-105.
10. Заболотна В. Німеччина сьогодні і завтра. Проблеми та перспективи розвитку німецької економіки / В. Заболотна, В. Кончин // Європа 2000: щорічний огляд : зб. статей. – 2001. – Ч. 1 : Економіка країн-членів Європейського Союзу. – С. 128-139.
11. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х т. / укл.: В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2001. – Т. 3. – 928 с.
12. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х т. / укл.: В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2001. – Т. 4. – 942 с.
13. Портер М. Конкуренція / М. Э. Портер; [пер. с англ.]. – СПб. : Вільямс, 2003. – 495 с.
14. Портер М. Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Е. Портер. – К. : Основи, 1998. – 390 с.
15. Пузанов І. І. Економічні фактори формування умов зовнішньої торгівлі України : [Електронний ресурс] : автореф. дисс. ... д-ра екон. наук : 08.05.01 / І. І. Пузанов; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 36 с. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/ard/2002/02piiiztu.zip>
16. Рачкевич М. Невблаганні видатки на Євро 2012 / М. Рачкевич // KyivPost. – 2011. – 14 березня. – С. 3.
17. Румянцев А., Гаврилюк О. Конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації / А. Румянцев, О. Гаврилюк // Економіка України. – 2002. – № 3. – С. 93-94.
18. Сакс Дж. Д. Макроэкономика. Глобальный подход / Дж. Д. Сакс, Ф. Б. Ларрен; [пер. с англ.]. – М. : Инфра-М, 2006. – 495 с.
19. Соціально-економічне становище України за січень–листопад 2011 року : [Електронний ресурс] // Держкомстат. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
20. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шлях Європейської інтеграції» / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін.; Нац. ін.-т стратег. досліджень, Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтеграції України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
21. Тактичні пріоритети та стратегічні орієнтири економіки України / Я. А. Жаліло [та ін.]; за ред. В. Є. Воротіна. – К. : НІСД, 2008. – 88 с.
22. Хамел Г. Конкурируя за будущее. Создание рынков завтрашнего дня / Г. Хамел, К. К. Прахалат; [пер. с англ.]. – М. : Олимп-Бизнес, 2002. – 288 с.
23. Харченко Т. Б. Забезпечення конкурентоспроможності підприємств як засіб ринкового реформування економіки / Т. Б. Харченко // АПЕ. – 2003. – № 2. – С. 70-73.
24. Чепурна О. Л. Сучасні концепції конкурентоспроможності національної економіки / О. Л. Чепурна // Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. праць. – Вип. 19. – К. : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2009. – С. 102-106.
25. Черевань В. П. Україна в глобальній конкурентоспроможності / В. П. Черевань // Глобалізація СОТ: конкурентні позиції України : матеріали наук.-практ. конф., 27 березня 2007 року. – К. : Ексот, 2007. – С. 14-27.
26. Чупик Г. Р. Наукові підходи до визначення категорій "конкуренція" та "конкурентоспроможність" / Г. Р. Чупик // Вісник Львівської КА. – 2006. – № 22. – С. 55-58.
27. Donald R. Davis, David E. Weinstein. Market Access, Economic Geography and Comparative Advantage: An Empirical Assessment : [Electronic resource] / Donald R. Davis, David E. Weinstein // Columbia University. – 1998, April. – P. 3. – Access mode : <http://www.columbia.edu/~dew35/PDF/geo3.pdf>
28. Ehwarieme W. Politics and the Competitiveness of the Nigerian Economy / W. Ehwarieme // Kamla-Raj. – USA : Delta State University, 2010. – P. 1.
29. Grant Robert M. Porter's 'Competitive Advantage of Nations': An Assessment / Robert M. Grant // Strategic Management Journal. – 1991, October. – P. 12.
30. Martin N. Baily, Matthew J. Slaughter Competitiveness in the Global Economy / Martin N. Baily, J. Matthew // Strengthening U.S. – USA, Privat equity council. – 2008, December. – 33 p.
31. Treacy M. The Discipline of Market Leaders: Choose Your Customers, Narrow Your Focus, Dominate Your Market / M. Treacy, F. Wiersema. – Addison Wesley Longman, Inc., 1994.